

TILNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI,
QIYOSIY TIPOLOGIK IZLANISHLAR VA
ADABIYOTSHUNOSLIK MUAMMOLARI

MATERIALLAR TO‘PLAMI

XV

**O`ZBEKISTON REESPUBLIKASI OLIY TA`LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**TILNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI,
QIYOSIY TIPOLOGIK IZLANISHLAR VA
ADABIYOTSHUNOSLIK MUAMMOLARI**

MATERIALLAR TO`PLAMI

XV

**"Durdona" nashriyoti
Buxoro – 2025**

UO‘K 81'372(08)+81'25(08)

81.2-3+81.2-7

T 43

Tilning leksik-semantik tizimi, qiyosiy tipologik izlanishlar va adabiyotshunoslik muammolari XV [Matn] : to'plam / M.I. Gadoeva.- Buxoro: Sadridin Salim Buxoriy, 2025.-256 b.

KBK 81.2-3+81.2-7

To'plamda Respublikamiz olimlari, ilmiy tadqiqotchilarning filologik mavzular doasidagi, jumladan, aniq til dorisidagi lingvistik qarashlari; qiyosiy–tipologik izlanishlari; tillarni o'rganish vositalari va millat, milliy madaniyatning amaliy globallashi davrida tildan foydalanish muammolari, qo'llanma, tillarni o'rganish usullari; adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik istiqbollari borasidagi fikr-mulohazalari o'z ifodasini topgan.

To'plam filologik yo'nalishdagi ilmiy izlanuvchilar, katta ilmiy xodim izlanuvchilar, talabalar, magistrlar va talabalarga mo'ljallangan.

Tahrir hay'ati:

Xamidov O.X., (BuxDU professori), **Rasulov T.X.** (BuxDU professori), mas'ul muharrir **Rasulov Z.I.** (BuxDU f.f.d. (DSc), **Gadoyeva M.I.** (BuxDU f.f.d. (DSc), **Haydarov A.** (BuxDU professori), mas'ul kotib **Djumaeva N.Dj.** (BuxDU f.f.f.d. (PhD))

To'plovchi va nashrga tayyorlovchi:

M.I.Gadoyeva filologiya fanlari doktori (DSc),

Taqrizchilar:

Davlatova M.X., Buxoro davlat tibbiyot instituti dotsenti, f.f.f.d.(PhD)
Qobilova N.S., BuxDU Ingliz tilshunosligi kafedrasida dotsenti, f.f.f.d.(PhD)

To'plamdan o'rin olgan maqolalardagi fakt va raqamlarning haqqoniyligi, mazmuni va savodxonligi uchun mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

BuxDU Ilmiy texnik kengashda muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan (6-sonli bayonnoma, 25-yanvar, 2025-yil).

ISBN 978-9910-634-64-2

7. Philosophical Encyclopedic Dictionary /Ch. ed. L.F. Ilyichev. M. Soviet encyclopedia, 1983. 839 p.
8. Ruzieva, K. B. qizi. (2022). The influence of psychology on the study of a foreign language. International conferences, 1(15), 38–42.
9. Raspopov I.P. Methodology and technique of linguistic research. Synchronous methods language learning: manual for a special course. Voronezh: Voronezh University Publishing House, 1976. 110 p.
10. Small Soviet Encyclopedia. 3rd ed. / Ch.ed. B.A. Vvedensky. Moscow: Great Soviet Encyclopedia, 1959. Vol. 1309 p.

TOPONIMIKANING TILSHUNOSLIK, TARIXSHUNOSLIK, ARXELOGIYA VA GEOGRAFIYA FANLARI BILAN BOG'LIQLIGI

Vakhidova Fatima Saidovna,

a senior teacher of English Linguistics department, (PhD), Bukhara
State University f.s.vaxidova@buxdu.uz

Sadullayrva Umida Shuxrat qizi

Master student of English Linguistics department, Bukhara State
University

Abstrakt. Toponimiya — bu joy nomlarini o'rganish va ularning lingvistik, tarixiy, madaniy va geografik ma'nolarini tahlil qilishni nazarda tutuvchi ilmiy soha. Toponimlar asosan geografik joylar, shaharlar, qishloqlar, daryolar, tog'lar, yirik tabiat ob'ektlari va boshqa joylarga berilgan nomlardan iborat bo'lib, ular har doim tarixiy, madaniy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maxsus belgilar sifatida xizmat qiladi. Toponimiya faqatgina joy nomlarini o'rganish bilan cheklanmaydi, balki ular orqali yer yuzasidagi jarayonlarni, xalqlarning rivojlanishini, ularning o'zaro aloqalarini, tarixiy voqealarni, madaniyatni va umuman insoniyat tarixi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Shu bois, toponimiya ilmiy tadqiqotlar va boshqa bir qator fanlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu tezisda toponimiya va uning lingvistika, tarixshunoslik, arxeologiya, geografiya kabi fanlar bilan aloqalari yoritiladi.

Kalit so'zlar. Toponimiya, lingvistika, arxeologiya, antik davr, tarixiy omillar, tabiat hodisalari

Toponimiya va Lingvistika

Toponimiya va lingvistika o'rtasidagi bog'liqlik juda chuqur. Lingvistika, umumiy tilshunoslik, alohida sohalar va dialektologiya kabi tarmoqlarga bo'linadi. Toponimlar, aslida, tilning bir qismi bo'lib, ularning etimologiyasi, morfologiyasi, fonetikasi, semantikasini o'rganish lingvistika fanining asosiy vazifasidir. Toponimiya lingvistik tahlil orqali joy nomlarining kelib chiqishini va ularning vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini o'rganadi.

Etimologiya — bu so'zlarning kelib chiqishi va rivojlanishini o'rganish bo'lib, toponimlar etimologiyasi joy nomlarining tarixini tushunishga imkon beradi. Misol uchun, O'zbekistondagi Samarqand shahri nomi toponimik etimologik tahlilga qaraganda, uning "Samarkand" shakli "Sam" va "kand" so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, "Sam" — e'tiqodlar va madaniyatlarni anglatadi, "kand" esa, fors tilida "shahar" degan ma'noni anglatadi.¹ Bu erda tahlilning lingvistik va etimologik o'zaro bog'liqligini ko'rish mumkin. Toponimlar lingvistik morfologiya va fonologiyaga ham daxldor. Morfologiya joy nomlarining shakllanishi, ularning tarkibiy qismlari, affiksatsiya jarayonlarini o'rganadi. Fonologiya esa, joy nomlarining tovush tizimini o'rganadi. Misol uchun, ayrim o'zbek toponimlarida, masalan, "Buxoro" nomining ma'nosi "buxar" (yashash joyi) va "o'r" (yuk oroli) degan ma'nolarni o'z ichiga oladi.² Bu turdagi tahlil fonetik va morfologik jihatlardan o'rganiladi.

Toponimiya va Tarixshunoslik

Toponimiya tarixshunoslik bilan ham bevosita bog'liqdir. Tarixshunoslikda joy nomlari tarixiy xotiralarni saqlovchi belgilar sifatida qabul qilinadi. Toponimlar, ayniqsa, qadimgi joy nomlari, o'tmishda yuz bergan voqealar va tarixiy shaxslar haqida muhim ma'lumotlarni beradi. Toponimlar ko'pincha tarixiy voqealarni aks ettiradi. Masalan, "Afg'oniston" nomi, o'zining tarixiy va etnik ahamiyatiga ko'ra, bu hududdagi etnik guruhlarining tarixiy o'tmishini anglatadi. Shuningdek, ko'plab tarixiy joylar va shaharlar nomlari, masalan, "Istanbul" shahri (avvalgi Konstantinopol) yoki "Buxoro" shahri, tarixiy imperiyalar va madaniyatlar tarixi bilan bog'liqdir. Toponimlar, ayniqsa, antik davrlar, o'rta asrlar va yangi davrning siyosiy tuzumlarining ta'sirini aks ettiradi.

¹ T Nafasov "O'zbek tili toponimlarining o'quv izohli lug'ati".

² H.To'rayev "Buxoro toponimikasi" darslik

Toponimlar tarixiy madaniyatni aks ettiradi. Toponimlar faqatgina voqealarni yoritibgina qolmay, balki o'sha hududdagi xalqlarning madaniy, diniy, iqtisodiy hayotini ham ko'rsatadi. Masalan, musulmonlarning "Makka" va "Madina" kabi muqaddas joy nomlari, bu joylarning diniy ahamiyatini aks ettiradi. Toponimlar orqali o'tmishdagi xalqning dunyoqarashi, urf-odatlari, diniy e'tiqodlari haqida ma'lumot olish mumkin.

Toponimiya va Arxeologiya

Toponimiya arxeologiya bilan ham chambarchas bog'liqdir. Arxeologiya qadimgi madaniyatlarni, ularning yashash tarzini va rivojlanish jarayonlarini o'rganadi. Toponimlar arxeologik tadqiqotlarga yordam beradigan bir qator ma'lumotlarni taqdim etadi. O'tmishda mavjud bo'lgan eski shaharlar, qishloqlar, ularning atrofidagi tabiiy ob'ektlar yoki qadimgi inshootlar haqida ma'lumot olishda toponimlar muhim manba hisoblanadi. Arxeologik materiallar va toponimlar o'rtasidagi bog'liqlik, masalan, qadimgi usuldagi obidalar va ularning joylashuvi toponimlar yordamida aniqlanishi mumkin. Shuningdek, arxeologik tadqiqotlar orqali o'rganilgan materiallar joy nomlarining kelib chiqishi haqida muhim tushunchalar beradi.

Toponimiya va Geografiya

Geografiya — bu yer yuzasidagi tabiiy va ijtimoiy obyektlarni o'rganish bo'lib, toponimiya bilan ham o'zaro bog'liqdir. Geografiya joy nomlarining tabiiy va ijtimoiy xarakteristikalarini aniqlashda toponimiya yordamida katta ahamiyat kasb etadi. Geografik hududlar va toponimlar orasidagi bog'liqlik, hududlarning o'ziga xosligini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Toponimlar geografik xususiyatlarni tasvirlaydi. Masalan, "Tog'li hudud" yoki "daryo bo'yidagi shahar" kabi joy nomlari hududning tabiiy xususiyatlarini aks ettiradi. Bu nomlar orqali joyning geografik tuzilishi, joylashuvi va tabiiy resurslari haqida xulosa chiqarish mumkin.

Xulosa

Toponimiya va boshqa fanlar, xususan, lingvistika, tarixshunoslik, arxeologiya va geografiya, bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular birgalikda toponimlarning to'liq tasvirini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Har bir fan o'zining o'ziga xos yondashuvi bilan toponimlarni o'rganishda qo'shgan hissasini ko'rsatadi. Toponimiya faqatgina joy nomlarini o'rganish bilan cheklanmaydi, balki bu nomlar

orqali o'tmish va hozirgi zamon o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga imkon beradi.

Foydalaniilgna adabiyotlar ro'yxati

1. ХасановХ.Ертили.—Т.:Ўқитувчи,1977.—46
2. T Nafasov “O‘zbek tili toponimlarining o‘quv izohli lug‘ati”
3. F.J. Ormeling Sr. - Terms used in geographical names standardization. In: T.R. Tichelaar (ed.), Proceedings of the Workshop on Toponymy held in Cipanas, Indonesia 16-18 October 1989. Cibinong, Bakosurtanal 1990.
4. Mills A. D. A Dictionary of British Place-Names.
5. Уразметова А.В. Английская топонимика как лексическая подсистема языка
6. Н.То'rayev “Buxoro toponimikasi” darslik
7. The usage of pilgrimage tourism terms in the English language
“Adabbiyotshunoslik va tarjimashunoslikning dolzarb muammolari: adabiy jarayon, qiyosiy adabiyotshunoslik, uslubshunoslik va tilshunoslik masalalari” mavzusidagi xalqaro miqyosdagi ilmiy-amaliy anjuman
8. Buxoro-2022. -224
9. Islom tushunchasida ziyorat turizm terminlarining ishlatilishi
Innovation in the modern education system: a collection of scientific works of the International Scientific conference (25th SEPTEMBER 2022) – Washington, USA: “CESS”, 2022. Part 22 – 292 p.
Vakhidova F. S.
10. Ingliz va o'zbek tillarida turizmga oid terminologik tizimlarining qiyosiy tahlili NamDU Ilmiy Axborotnomasi. № 3. – Namangan, 2022. B. 379-383.

MUNDARIJA

Расулов З.И. Эллиптик гаплар тадқиқотида айрим лингвистик атамаларнинг қўлланилиши	3
Gadoyeva Mavlyuda Ibragimovna, Xayrulloeva Azizabonu Tojiddinovna. Kiyim-kechak leksikasining lingvomadaniy o'ziga xosligi	5
Gadoeva Mavlyuda Ibragimovna, Rakhmonova Jasmina Matyokubovna. The role of proverbs and idioms in english culture..	11
Djalilova Zarnigor Bakhodirovna, Nutfullayeva Lolakhon Firuzovna. How does culture and social influences effect on advertisement discourse?	15
Saidova Zulfizar Khudoyberdievna. Understanding bloom's taxonomy: its role and impact on the learning process.....	20
Qosimova N.F. Tarjimada asliyatni idrok etishning kognitiv jarayonlari.....	23
Rakhmatova Mekhriniso Musinovna. Implicature of a literary discourse	26
Saidova Muxayyo Umedilloevna. Kogeziya va kogerensiya haqida nazariy qarashlar	29
Saidova Muxayyo Umedilloevna, Sayfiyeva Madina Saydullo qizi. The influence of grammatical cohesion on structural coherence in english literary discourse.....	32
Saidova Muxayyo Umidullayevna, Tursunova Sarvinoz G'afurovna. "Tom sawyerning sarguzashtlari" asarining stilistik tahlili.....	36
A.A.Haydarov, M.U.Yodgorova. Inson tuyg'ulari ifodalanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	39
Haydarov Anvar Askarovich, Alimova Mubina. So'z ma'nolarining intensivligi	42
Haydarov Anvar Askarovich, Sattorova Shaxrizoda Umedjon qizi. Qiyoslanayotgan tillardagi fonetik va grafik uslubiy vositalar	46
Kobilova Nargisa Sulaymonovna, Azimova Maftuna. Different viewpoints on the concept of evaluation in language	50
Хайдаров Анвар Аскарлович, Барноева Мадинабону Акбаровна. Градуонимия в узбекском и английском языках: основные подходы и методологии.....	52

Haydarov Anvar Askarovich, Tosheva Farangiz Bobomurodovna. Representation of the category of modality in the motives of English and Uzbek fairytale	58
N.D.Djumaeva, S.Sh.Gafurova. The influence of social factors on communication	61
Санам Остонова Нематовна. Межрелигиозной толерантности в Узбекистане их различие в современном мире	65
N.D.Djumaeva, Afifa Abdukholikova. Linguistic units in speech	69
Navruzova Nigina Khamidovna. Connotation: exploring the power of word associations	71
Kobilova Nargisa Sulaymonovna, Azimjonova Elena Tulkunovna. Communicative excellence: leveraging multimodality in teaching listening and speaking	75
Sattorova Shahlo Shavkat qizi. Modallik kategoriyasining zamonaviy tilshunoslikdagi ahamiyati	80
Ibragimova Gulshan Raimovna. The interpretation of tree imagery in english folklore literature	83
Isamova Dilfuza Rakhmatovna, Haydarov Anvar Askarovich. The usage of synonymous words in Erkin Vohidov`s poetry.....	87
N.D.Djumaeva, N.Baxshullayeva. Conceptual frameworks in linguistics: types, relevant fields, and influential linguists.....	90
Vakhidova Fatima Saidovna, Sadullayrva Umida Shuxrat qizi. Toponimikaning tilshunoslik, tarixshunoslik, arxeologiya va geografiya fanlari bilan bog`liqligi	93
Vaxidova Fatima Saidovna, Faxriyeva Dilorom Otamurodovna. Ziyorat turizmi va uning ahamiyati.....	97
Barotova Saodat Uktamovna. THE crucial role of using artificial intelligence in education	99
N.N.Khayrullayeva. Persian classical literature: a look at the translated essentials.....	104
Radjabova Dildora Raximovna. “Humoyun va Akbar” asari inglizcha tarjimasida ichki monolog o`rni.....	107
Subxonova Nozigul Maqsud qizi. Realism in daniel defoe`s Robinson Crusoe: a blend of truth and literary craft.....	110
Abdukodirova Yulduz Safaraliyevna. Ingliz va o`zbek tillarida pul mazmunli maqollarning inson ruhiyatiga ta`siri.....	113
Radjabova Dildora Raximovna. “Yulduzli tunlar” asari tarjimalarida qahramon ruhiyatini yoritishda dialogning o`rni.....	117